

Ana Holjevac Tuković

Ante Nazor

Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar
Domovinskog rata
Marulićev trg 21
Zagreb

**PROBLEM PRIKUPLJANJA MEMOARSKOG
GRADIVA NA PRIMJERU DOMOVINSKOG RATA -
STRUKA I ETIKA KAO PREDUVJETI NJEGOVE
OBJEKTIVNE INTERPRETACIJE**

UDK 930.251:82-94(497.5) "1991/1995"

Pregledni rad

Na primjeru prikupljanja memoarskog gradiva iz Domovinskog rata, u članku je istaknuto značenje usmene povijesti kao jednog od izvora za rekonstrukciju povijesnih događaja i procesa. Memoarskim gradivom moguće je zabilježiti važne aspekte nekog događaja koji nadopunjuju informacije dobivene iz drugih izvora. U članku su obrađeni teorijski i praktični problemi prikupljanja memoarskog gradiva, njegova pohrana, obrada i korištenje, kao i korištenje usmene povijesti u medijima.

Ključne riječi: *usmena povijest, memoarsko gradivo, Domovinski rat, mediji*

Uvod

U obavljanju svoje djelatnosti Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata (dalje: Centar) prikuplja, objedinjuje, sređuje i zaštićuje dokumentaciju i podatke nastale u Domovinskom ratu te objavljuje publikacije i izvorno arhivsko gradivo. Uz primarne povijesne izvore, zbog njegove iznimne važnosti za utvrđivanje i istraživanje povijesnih činjenica, Centar prikuplja i me-

moarsko gradivo.¹ Naime, privatne zabilješke i intervjui odnosno sjećanja, izjave, zapisi i studije neposrednih sudionika zbivanja iz Domovinskoga rata često otkrivaju nepoznate događaje ili nepoznate aspekte dobro poznatog događaja i redovno bacaju novo svjetlo na neistražena područja. Njima je moguće nadopuniti postojeće dokumente i pomoći da informacije o tom razdoblju hrvatske povijesti postanu što cjelovitije. Dakako, memoarsko gradivo je zbog subjektivnog dojma izlagača podložno i manje objektivnim prosudbama i zaključcima, zbog čega treba biti oprezan u njegovu korištenju i treba ga obvezno usporediti s dokumentima te s ostalim relevantnim memoarskim gradivom (primjerice, svjedočenjem većega broja ljudi o istom događaju, autobiografijama ili memoarima). To znači da vjerodostojnost memoarskog gradiva ovisi o tome koliko se njegov sadržaj može potvrditi u nedvojbenom tumačenju događaja o kojima govori, odnosno o tome koliko ga potvrđuju službeni dokumenti i ostali sudionici.

Pojam usmene povijesti obuhvaća plansko, pripremljeno i osmišljeno ispitivanje pojedinaca o nekom događaju i vremenu u kojem su oni aktivno sudjelovali ili mu svjedočili, te bilježenje (snimanje) iskaza na audio ili videorpcu. Tako zabilježeni iskazi prepoznati su kao važan izvor za povijesnu rekonstrukciju događaja, pokreta, društvenih struktura i procesa, izvor koji nam otkriva i osvjetljava njihova skrivena, nigdje zabilježena gledišta i tako nadopunjuje informacije koje smo o njima dobili iz drugih izvora.

Uporaba usmenih izvora u povijesnoj znanosti ima dugu tradiciju. Povijest je na svom početku bila usmena i u opisu prošlih događaja stariji su se povjesničari oslanjali isključivo na iskaze očevidaca. S razvojem kritičke historiografije i s pojavom drugih vrsta izvora, usmena svjedočanstva sve više gube na vjerodostojnosti, da bi ih pozitivistička historiografija 19. stoljeća potpuno odbacila kao autentične izvore. U 19. stoljeću, kad povijest postaje znanstvena disciplina, prvenstvo preuzimaju arhivska istraživanja i pisani izvori (dokumenti), a usmeni iskazi se marginaliziraju. Ponovni uzlet usmene povijesti u 40-im i 50-im godinama 20. stoljeća potaknut je potrebom da se priče sudionika II. svjetskog rata zabilježe za potomstvo.²

Interesu povjesničara za usmenu povijest šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća u velikoj mjeri pridonio je razvoj povijesne znanosti, odnosno veće zanimanje povjesničara za društvenu historiju, posebice za iskustvo onih grupa

---

¹ Uz Centar, vrijedno gradivo za istraživanje Domovinskog rata prikupio je metodom usmene povijesti i Institut za etnologiju i folkloristiku iz Zagreba, koji je nositelj i koordinator projekta *Domovinski rat i ratne žrtve u 20. stoljeću: etnografski aspekti*. Među raznolikom etnografskom gradom koju je Institut prikupio, posebno mjesto pripada iskazima prognanika i sudionika Domovinskog rata zabilježenima u razdoblju od 1991. do 1993. godine. Jednako tako, i Dokumenta – centar za suočavanje s prošlošću, koristi se metodom usmene povijesti u prikupljanju svjedočenja određene skupine ispitanika – "žrtava kršenja ljudskih prava", usmjeravajući svoje djelovanje pretežito prema osobama srpske narodnosti.

² Thomson, P. *The Voice of the Past: Oral History*, Oxford University Press, 1978, str. 25-82. Vidi: Cupek Hamill, M. Arhivistika i usmena povijest, *Arhivski vjesnik*, 45(2002), str. 219-226.

koje nisu ostavile tragove u pisanim izvorima. Zapravo, radi se o onoj skupini koja je u tradicionalnoj historiografiji ostajala izvan žarišta interesa, primjerice radnici, žene, etničke manjine i iseljenici.³ Oralna ili usmena povijest, disciplina je koja je intenzivno prisutna u europskoj i američkoj historiografiji već tridesetak godina. Pri tome su osobito posredovali povjesničari okupljeni oko engleskog časopisa *History Workshop*, koji je okupljao povjesničare društvene povijesti.⁴

Utjecaj novih tehnologija, koje na određeni način nadopunjuju pisanu riječ, važan je za razumijevanje popularnosti i rasprostranjenosti metode usmene povijesti. Film, televizija, diktafon, fotografija i internet nezaobilazna su pomagala u radu povjesničara koji se služe ovom metodom. Sakupljeno i obrađeno usmeno gradivo pruža mogućnost objave (knjige, CD-ovi, dostupnost na internetu), a s povećavanjem popularnosti takvih izvora i s pojeftinjenjem opreme za njihovo stvaranje, povećavat će se i mogućnost šireg korištenja usmene povijesti. Ali, još više od toga, nova digitalna tehnologija mijenja načine snimanja, čuvanja, katalogiziranja, tumačenja, dijeljenja i prezentiranja usmene povijesti. Već sada se intervjui mogu bilježiti na računalima, a moguće je i korištenje web-kamere za vođenje virtualnih intervjua s ljudima na udaljenim mjestima. Audio-vizualne digitalne snimke mogu biti dostupne u potpunosti putem interneta, a metode indeksiranja i katalogizacije, koje će se možda koristiti u velikim projektima, omogućit će povezivanje unutar zbirke usmenih povijesti, koristeći zvuk, sliku, kao i tekst.⁵ Softveri za kvalitativne analize podataka već se sada mogu koristiti za razumijevanje, dopunjavanje i poboljšanje interpretacija većih zbirki intervjua.

Osnovno načelo usmene povijesti je da se prilikom korištenja intervjua odnosno metode razgovora, postigne dogovor s intervjuiranom osobom i poštujju njezini zahtjevi, ako treba i posebnim ugovorom i zaštitom autorskih prava. Ugovorom se može zaštititi privatnost kazivača te regulirati privremena zabrana korištenja nekih podataka, kao i autorizacija iskaza. Kad se govori o etičnosti i stručnosti u prikupljanju memoarskog gradiva treba naglasiti, da za razliku od sadržaja pisanih izvora, koji je nezavisan od istraživačevih potreba i hipoteza i koji se može samo tumačiti, sadržaj usmenih izvora znatno ovisi o onome što voditelj intervjua pita te o dijalogu i osobnom međuodnosu. To znači da je on iznimno podložan subjektivnim procjenama. No, subjektivnost je moguće donekle ograničiti, dakako ne i posve izbjeći, pravilnim metodološkim pristupom. Prije svega, metodološki gledano, prilikom intervjua potrebno je postavljati "otvorena pitanja" te izbjegavati navođena pitanja koja bi ohrabrila intervjuiranu osobu da kaže ono što smatra da ispitivač želi čuti. Jednako tako, ispitivač mora biti educiran i barem donekle upućen u problematiku o kojoj ispitanik govori. Zato se kaže da su do-

---

³ Gross, M. O historiografiji posljednjih trideset godina, *Časopis za suvremenu povijest*, 2(2006), str. 591.

⁴ Portelli, A. What makes oral history different, *The Oral History Reader*. Ur. Robert Perks i Alistair Thomson, London - New York, 1998, str. 64-65.

⁵ Frisch, M. Towards a Post-Documentary Sensibility: Theoretical and Political Implications of New Information Technologies, *The Oral History Reader* (drugo izdanje) 2006, str. 102-114.

kumenti usmene povijesti uvijek rezultat odnosa odnosno zajedničkog projekta u kojem ispitivač i kazivač surađuju, iako ne nužno skladno. Ipak, smatra se da kontrola povijesnog diskursa ostaje čvrsto u rukama povjesničara. Povjesničar bira ljude koje će intervjuirati, pridonosi oblikovanju svjedočanstva postavljajući pitanja i reagirajući na odgovore te svjedočanstvu daje njegov završni oblik i kontekst (pa čak ako se radi samo o transkriptu). I to pokazuje da glavni problem u prikupljanju memoarskog gradiva i radu na usmenim izvorima predstavlja njihova provjera, zbog opravdane bojazni da je njihov sadržaj subjektivan. Na to upozorava i mišljenje teoretičara usmene povijesti, da sjećanje nije pasivno skladište činjenica, već aktivan proces stvaranja značenja. Što znači da će ispitanik u svoje iskaze često dodati i podatke koji se nisu dogodili, želeći naprosto njihovim navođenjem objasniti ili naglasiti značaj događaja. Sve to treba uzeti u obzir prilikom prikupljanja i korištenja memoarskog gradiva.⁶

Iako se smatra sekundarnim gradivom, memoarsko gradivo od velike je pomoći u razumijevanju povijesti, osobito događaja o kojima ne postoje izvori odnosno procesa o kojima su izvori oskudni. Tome u prilog govore i primjeri iz Domovinskog rata, jer je za neke događaje pisana dokumentacija prilično oskudna, a o nekim događajima, naročito iz prvog razdoblja rata, ne postoje ni pisani ni video- ili audioizvori. Ovdje nije riječ o događajima koji su zaštićeni oznakom tajnosti, pa u izvore o njima još ne možemo imati uvid, nego o događajima koji jednostavno nisu zabilježeni. Zbog toga je, sukladno svojim zadaćama, Centar započeo stvarati memoarsko gradivo koristeći metodologiju usmene povijesti kao jedini preostali način prikupljanja podataka o pojedinim događajima iz Domovinskog rata. Zbirka memoarskoga gradiva,⁷ koju je Centar formirao ubrzo nakon osnutka, trenutno sadrži oko 80 sati audiozapisa, što je dakako zanemariva količina u odnosu na potrebe, ali zbog nužnosti što bržeg sređivanja preuzetog gradiva "Republike Srpske Krajine" Centar nije imao vremena više se posvetiti prikupljanju memoarskog gradiva.

U tom cilju, Centar je otvoren za suradnju, a svatko tko je zainteresiran za stvaranje memoarskog gradiva treba predložiti osobe koje želi intervjuirati i razlog zbog kojeg to želi, te troškovnik snimanja. Za potrebe provođenja intervjua Centar je priredio pitanja za početak razgovora, a svaki pojedini razgovor može se detaljnije razraditi, ovisno o osobi s kojom se razgovor vodi. Dakako, u postupak arhiviranja uzima se samo sadržaj koji je zanimljiv i relevantan kao povijesni izvor, o čemu odlučuju arhivisti i povjesničari iz Centra. No, zbog osjetljivosti problematike i straha pojedinih sudionika događaja (zbog političkih prilika i stava javnosti o događajima u kojima je navedena osoba sudjelovala, kao i zbog mogućeg pokretanja kaznenog postupka prema samom sudioniku, osobito s obzirom na

---

⁶ Portelli, A. n.dj., str. 70-71; Thomson, A. Četiri paradigmske promjene u usmenoj povijesti, *Lucius. Zbornik radova Društva studenata povijesti Ivan Lučić – Lucius*, 5, 10-11(2007), str. 178-181.

⁷ HR HMDCCR 17. Zbirka memoarskoga gradiva.

rad Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju u Haagu), provedba spomenutoga programa zahtijeva posebnu stručnu, pa i psihološku pripremu, a zbog velikog opsega posla, za njegovu provedbu treba predvidjeti i veći broj ljudi. Za postojeće ustanove, poput našega Centra, to znači angažiranje vanjskih suradnika, koje prethodno treba uputiti u cilj i metodologiju anketiranja.

Prema tome, da bi Centar proveo masovnije prikupljanje memoarskog gradiva, potrebni su mu suradnici na lokalnim razinama, koji poznaju problematiku Domovinskog rata odnosno ljude čije su izjave značajne, s obzirom na ulogu ili dužnosti koje su imali tijekom Domovinskog rata. Centar je do sada prikupljanje memoarskog gradiva organizirao isključivo kroz razgovore snimane na diktafon, budući da za to nisu potrebna znatnija sredstva. S obzirom na to da teoretičari usmene povijesti transkript smatraju nesavršenim prijevodom usmenog izvora, jer ne pokazuje emocionalne aspekte pripovjedačeva govora, može se činiti da takav odabir nije najbolji, no važnost transkripta kao dokumenta neupitna je. Pritom ne treba zanemariti ni psihološko djelovanje kamere na pojedinca, bilo na način da kod ispitanika potaknu želju za samodokazivanjem, a time i na izmišljanje nekih pojedinosti koje se nisu dogodile ili da se pred kamerama ispitanik jednostavno "zablokira" i ne kaže ništa.

Intervjue snimane videokamerama Centar je do sada preuzimao po simboličnoj cijeni od osoba ili agencija koje su intervjuje sa sudionicima Domovinskog rata radile u sklopu većih projekata i produkcija. Primjerice, Centar je osigurao pohranu cjelokupnih intervjuva s braniteljima Vukovara - tzv. sirovog materijala - snimljenog za potrebe dokumentarnoga serijala "Heroji Vukovara", koji je bio prikazan na 1. programu HTV-a. U tijeku je postupak prikupljanja i drugih intervjuva snimljenih za potrebe dokumentarnih filmova koji govore o zločinima u Vukovaru, a posebno na Ovčari.

Osim zbog oskudnosti ili nedostupnosti izvora, metoda razgovora (intervjuva) sa sudionicima pojedinih događaja nameće se kao potreba i zbog toga, što je u povijesnoj teoriji i praksi neupitno utvrđen značaj svjedočenja pojedinaca kao povijesnoga izvora i to ne samo radi prikupljanja manje poznatih činjenica, nego i radi dobivanja informacija o općoj atmosferi, ugođaju, načinu razmišljanja i djelovanja u pojedinim situacijama, što je iz službenih dokumenata vrlo teško iščitati. Kad je riječ o vojnoj povijesti, metoda razgovora provodi se u pravilu sa zapovjednicima (bilo bi poželjno barem do razine zapovjednika bojne, ako ne i satnije), ali i s neposrednim sudionicima, bez obzira na dužnost ili čin, koji su sudjelovali u nekoj značajnoj akciji ili su svjedoci nekog značajnog događaja. U razgovoru je bitno saznati i osobne motive sudionika pojedinih akcija, razloge njihova odlaska u vojsku, kao i njihove osobne stavove o pojedinim događajima. Razgovor se snima na diktafon, potom se prenosi na papir i u pismenom se obliku šalje osobi s kojom je napravljen na autorizaciju, tako da sadržaj teksta svaki sugovornik može nadopuniti, ako je u razgovoru nešto zaboravio reći ili ispraviti ako se krivo izrazio. Tek nakon autorizacije teksta odnosno autorova potpisa na

tekst, spomenuto memoarsko gradivo dobiva vrijednost dokumenta i spremno je za pohranu u arhiv te za korištenje u znanstvenim i stručnim istraživanjima.

Transkripti intervjuva značajno olakšavaju pristup izvoru i njegovo pretraživanje, posebno ako su načinjeni neposredno nakon razgovora i u suradnji s osobama koje su u razgovor bile uključene, tako da se izbjegnu moguća nerazumijevanja. No, transkribiranje je dugotrajan i zahtjevan posao. Primjerice, za transkripciju jednog sata snimljenog materijala katkad je potrebno i desetak sati preslušavanja i bilježenja.⁸ Iskazi se u Centru transkribiraju, opisuju, indeksiraju i katalogiziraju, kako bi se olakšala njihova uporaba i pretraživanje.

Mediji kao sredstvo prezentiranja i stvaranja memoarskog gradiva, ali i sredstvo manipulacije

Iskustvo pokazuje da je u ratnim ispovijestima teško spriječiti govornika od isticanja samoga sebe odnosno onoga što je on učinio u ratu ili vojnoj službi, pa ih u teorijskim radovima o usmenoj povijesti većina teoretičara povijesne znanosti smatra posebnim žanrom. Smatra se da je to zato, jer rat i sudjelovanje u njemu osiguravaju siguran ulazak u povijest.⁹ Tome u prilog govore i primjeri iz dosadašnjeg rada Centra na prikupljanju ratnih ispovijesti. Na primjeru usmenog izvora o rušenju prvoga zrakoplova JNA u Domovinskom ratu, 24. kolovoza 1991. nad Vukovarom, može se predočiti složenost i osjetljivost prikupljanja memoarskog gradiva, a osobito njegova javnog objavljivanja. Naime, nije sporno tko ga je srušio, to je vukovarski branitelj Luka Andrijić, nego je sporno tko je dao zapovijed o njegovom rušenju, jer su o tom događaju dvije skupine branitelja - neposrednih sudionika obrane Vukovara, dale različite informacije. Budući da su u javno objavljenom materijalu, tj. dokumentarnom filmu na DVD-u, navedene izjave samo jedne skupine odnosno iz samo jednog izvora, Centar je reagirao priopćenjem da postoji i drugačije mišljenje, koje je potom dopisano na omotu reizdanja istoga DVD-a.¹⁰ Takvu reakciju Centra smatramo primjerom stručnog i etičkog ponašanja u slučaju javnog objavljivanja dvojbenoga memoarskog gradiva.

Jedan od načina da se poveća zbirka memoarskog gradiva je praćenje medija i prikupljanje intervjuva u pisanom obliku sa sudionicima pojedinih događaja ili presnimavanje televizijskih emisija u kojima o nekom događaju govore njegovi neposredni sudionici. Dakako, takvo memoarsko gradivo treba kritički analizirati, prije njegova preuzimanja i korištenja u historiografiji. Ono mora odgovarati određenim stručnim standardima, prije svega treba biti prikazano cjelovito, bez rezanja i montiranja. Navedeno potvrđuje zaključak, da zbog velike mogućnosti manipulacije i subjektivnog pristupa, znanstvena vrijednost usmene povijesti

---

⁸ Oral History Society (<http://www.ohs.org.uk/>).

⁹ Portelli, A. *Oral history and the art of dialogue*, str. 7.

¹⁰ HR HMDCDR 11. Zbirka video zapisa, br. 969 "Vukovar" 1991.

odnosno prikupljenoga memoarskog gradiva, ponajviše ovisi o etičnosti i stručnosti ispitivača i ispitanika. Primjeri iz hrvatske medijske svakodnevice to potvrđuju.

Naime, u demokratskom društvu, kakvo je hrvatsko, u medijima se mogu čuti različita mišljenja i interpretacije pojedinih događaja, pa se tako hrvatskoj javnosti nudi i cijela lepeza "oralne povijesti" o Domovinskom ratu. S obzirom na to da se u Centru sa zanimanjem prate emisije u medijima koje su posvećene događajima iz Domovinskog rata, posebice one u kojima govore neposredni sudionici događaja, možemo potvrditi da brojni primjeri u praksi potvrđuju kako se usmenom poviješću može manipulirati, kako bi se pojedini povijesni procesi ili događaji prikazali pristrano.

Kao primjer neetičnog i nestručnog korištenja usmene povijesti odnosno objave intervjua ili izjava u kojima su događaji istrgnuti iz konteksta procesa i prikazani parcijalno, može se navesti emisija "Latinica" na HTV-u, urednika Denisa Latina. Dakako, takva ocjena iznesena u ovom radu izrečena je samo na temelju emisija čija je tema bio Domovinski rat. Naime, s obzirom na to da "Latinica" koristi intervjue i iskaze pojedinih sudionika događaja koje obrađuje, bilo bi nužno da se koristi temeljnim etičkim načelima vođenja intervjua. Primjerice, teoretičari usmene povijesti upozoravaju na utjecaj intervjua na ispitivača, ali s druge strane, na to kako su ispitivači utjecali na odnose u intervjuiima, na podatke koje su sakupili, na proces tumačenja i na konačni rezultat. Važno je da ispitivač ima objektivni odnos prema vlastitoj subjektivnosti. Da bi se izbjegla osobna subjektivnost samog kazivača, te poboljšalo intervjue i njihovo interpretiranje, potrebno je da ispitivač postavi sam sebi korisna pitanja:

- što osjećam prema kazivaču?
- utječe li moja ideologija na ovaj proces?
- s kojom se skupinom izvan procesa identificiram?
- koja sam druga pitanja mogao odabrati pri sastavljanju intervjua?
- zašto ih nisam iskoristio?
- kako ovo istraživanje utječe na mene?
- kako moje reakcije utječu na samo istraživanje?¹¹

Možda emisija "Latinica" i nije idealan primjer "usmene povijesti", no s obzirom na količinu podataka i izjava neposrednih sudionika Domovinskog rata u toj emisiji, te s obzirom na publicitet koji ima u javnosti, ona se jednostavno ne može zaobići u procesu stvaranja memoarskog gradiva o tom razdoblju hrvatske povijesti. Budući da bi za detaljniju raščlambu neetičnih i nestručnih primjera navedenih u razgovorima u studiju ili u reportažama (prilozima) u ovoj emisiji, koje se uglavnom temelje na intervjuiima, trebalo potrošiti znatno više vremena i prostora, spomenut ćemo samo neke podatke koji govore u prilog iznesenoj tezi.

---

¹¹ Thomson, A. Četiri paradigmatičke promjene u usmenoj povijesti. *Lucius. Zbornik radova Društva studenata povijesti Ivan Lučić – Lucius*. 5, 10-11(2007), str. 185.

Glavna primjedba odnosi se na činjenicu da spomenuta emisija ne ide uživo, što otvara mogućnost montaže razgovora sudionika emisije prema želji urednika, tj. omogućuje manipulaciju dijelovima razgovora.

Tako je, primjerice, emisija "Latinice" s temom "Je li Vukovar izdan" (emitirana 28. studenoga 2005), u kojoj se govorilo o obrani Vukovara 1991, vođena uz unaprijed određen zaključak da je hrvatsko vodstvo izdalo Vukovar.¹² Sukladno tome, dr. sc. Davor Marijan, koji je gostovao u toj emisiji kao znanstvenik - povjesničar, na snimanju u studiju govorio je znatno više od onoga što je javnost mogla čuti kad je emisija emitirana. Nasuprot njemu, povjesničaru koji je godinama proučavao Domovinski rat i kroz čije ruke je prošlo na tisuće dokumenata o bici za Vukovar, voditelj je u spomenutoj emisiji znatno veću minutažu dao novinarki Jasni Babić, iako njezina izlaganja nemaju gotovo nikakvu povijesnu i znanstvenu vrijednost. Koliko je za razumijevanje bitke za Vukovar kao povijesnog događaja bio važan njezin nastup, svjedoči podatak da se novinarka, zajedno s urednikom "Latinice", čudila i zgražala nad činjenicom da je u zadnjoj fazi spomenute bitke zapovjednik obrane Vukovara novinarima uveo cenzuru izvješća. Kao da cenzura u ratu, u gradu koji se grčevito brani od znatno nadmoćnijeg neprijatelja i nalazi pred padom, nije nešto posve razumljivo.

Drugom prilikom, voditelj "Latinice" je na samom početku emisije pod naslovom "Zašto je pala Posavina" (emitirana 18. veljače 2008), zaključio kako je Bosna i Hercegovina podijeljena između predsjednika Srbije Slobodana Miloševića i predsjednika Hrvatske Franje Tuđmana na sastanku u Karađorđevu početkom 1991, a potom je cijelu emisiju posvetio dokazivanju te teze.¹³ Dakako, za potvrdu izrečenoga voditelj je opet odabrao prikladne sugovornike. Istina, urednik je kao potvrdu svoje teze mogao navesti dio memoarskog gradiva dužnosnika iz toga razdoblja, koje u svojim djelima, kao prilog zaključku da su F. Tuđman i S. Milošević tada dijelili Bosnu i Hercegovinu, navode i neki povjesničari. No, istina je i da drugi, također značajni dužnosnici iz toga razdoblja demantiraju spomenutu priču o dogovoru Tuđman - Milošević o podjeli BiH, što znači da se samo na temelju dijela memoarskog gradiva ne može donijeti zaključak kakav je donio voditelj spomenute emisije. Zapravo, vjerodostojnost memoarskog gradiva ovisi upravo o tome koliko njegov sadržaj mogu potvrditi dokumenti, ali i ostali sudionici toga događaja. U svakom slučaju, korektno je navesti različita mišljenja.

Dakako, pretpostavku, a naročito zaključak o tome da su predsjednici F. Tuđman i S. Milošević u ožujku 1991. u Karađorđevu dogovorili podjelu Bosne i Hercegovine dovode u pitanje ozbiljne činjenice koje je voditelj emisije zanemario:

---

¹² HR HMDCDR 11. Zbirka video zapisa, br. 22, "Latinica": "Je li Vukovar izdan".

¹³ HR HMDCDR 11. Zbirka video zapisa, br. 1080, "Latinica": "Zašto je pala Posavina".

- da su Hrvati u Bosni i Hercegovini 29. veljače 1992. na referendumu, koji je bio temelj za proglašenje Bosne i Hercegovine neovisnom državom, glasovali za njezinu neovisnost;

- da su Hrvatska i njezin predsjednik Bosnu i Hercegovinu priznali kao neovisnu državu 7. travnja 1992, odmah nakon što su to dan ranije učinile zemlje Europske zajednice;

- da su Hrvati, osim u ratu s muslimanima - Bošnjacima, sudjelovali u obrani i oslobađanju Bosne i Hercegovine.

Dakle, to su činjenice koje ne govore u prilog zaključku da su "Tuđman i Milošević podijelili Bosnu i Hercegovinu već početkom 1991. u Karadorđevu". Uz to, činjenica je i da spomenutom "inkriminiranom" razgovoru između F. Tuđmana i S. Miloševića u Karadorđevu nitko nije nazočio.

Jednako tako, voditelj je zanemario i prijedloge međunarodne zajednice za unutarnju podjelu teritorija BiH na etničke provincije Srba, Muslimana i Hrvata, sa zemljovidima na kojima su bila određena njihova razgraničenja, primjerice: Cutillerov plan (ožujak 1992), Vance-Owenov plan (siječanj 1993), Owen-Stoltenbergov plan (kolovoz 1993) te Daytonski sporazum (studenj 1995). Istina je da predložene provincije, kantoni ili entiteti nisu bili predviđeni kao međunarodni pravni subjekti, što je jamčilo opstanak BiH kao cjelovite države, ali zar cjelovitost BiH nije podržala i Vlada RH i predsjednik RH F. Tuđman priznanjem BiH kao neovisne države, za razliku od srbijanske vlade i predsjednika Srbije S. Miloševića, koji to nisu učinili?

S obzirom na to da je rat u Bosni i Hercegovini iznimno složena tema za povjesničare, ponajviše zbog nedostupnosti dokumenata, te da zbog toga povijest rata u BiH još nije moguće prikazati cjelovito, ostaje pitanje zašto se tumačenje rata u BiH koje iznose pojedini novinari, političari i povjesničari na temelju selektivno odabranih dokumenata, u medijima pokušavaju nametnuti kao konačni zaključci? Dakle, i ovom prilikom je novinar, kao voditelj emisije, u razgovoru sa sudionicima emisije, zanemario cjelokupni proces i problem prikazao parcijalno, usmjeravajući ga prema svom, na početku emisije nametnutom zaključku. Zbog toga je vrlo upitna objektivnost i historiografska vrijednost razgovora vođenih u takvoj emisiji.

Takav pristup primjetan je i u drugim emisijama "Latinice" koje su se bavile problematikom Domovinskog rata. Primjerice, emisiju pod naslovom "Ostavština prvog hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana" (emitirana 12. prosinca 2005),¹⁴ urednik je vodio na način kao da je unaprijed dobio zadatak da javnosti nametne iznimno negativan stav o pokojnom predsjedniku RH Franji Tuđmanu. Pritom, ne samo da nije u obzir uzimao okolnosti u kojima je predsjednik Franjo Tuđman djelovao, nego je ciljanim odabirom sudionika emisije te ustrajavajući na pita-

---

¹⁴ Centar nema u posjedu snimku navedene emisije "Latinice".

njima i temama koje nisu relevantne za sud o njegovoj povijesnoj ulozi, sugerirao i zapravo nametnuo negativan zaključak o njemu.

S obzirom na to da objektivan sud o političkom i državničkom djelovanju Franje Tuđmana nije moguće donijeti bez uvida u arhiv Ureda predsjednika, lako se može provjeriti je li itko od nazočnih govornika pregledao barem dio toga gradiva te na taj način odrediti objektivnost i historiografsku vrijednost razgovora u toj emisiji.

Negativnih primjera u kojima se nije poštivala temeljna etičnost i metodologija provođenja intervjua, odnosno stvaranja memoarskog gradiva, bilo je i u emisiji "Latinice" pod naslovom "Terorizam pod okriljem države" (emitirana 22. rujna 2008), posvećenoj rušenju kuća osobama srpske narodnosti za vrijeme Domovinskog rata. Te su osobe prikazane kao lojalni građani Republike Hrvatske odnosno nevine žrtve hrvatskih ekstremista. Dakako, da je bilo takvih primjera i da su oni za svaku osudu. No, novinar koji je radio prilog za tu emisiju pozornost je obratio samo na čin rušenja, a priču je usmjerio ka zaključku da su svi kojima su srušene kuće nevine žrtve Domovinskog rata. Pritom nekima od svojih sugovornika nije postavio "neugodno" pitanje gdje su bili i što su radili uoči ili u vrijeme kad im je kuća srušena. A to je vrlo važna informacija, ako se priča želi prikazati cjelovito. Konkretno, jedan od sugovornika koji nije dobio takvo "neugodno" pitanje, a kojemu je srušena kuća na obali nedaleko od Zadra, bio je dužnosnik "Republike Srpske Krajine", točnije predsjednik Okružnog suda u Kninu, član "Centralne komisije za provedbu referenduma o odcepljenju od Republike Hrvatske" i osoba koja je od UNPROFOR-a pokušala sakriti podatak o 40-ak ubijenih i u jamu bačenih hrvatskih civila, koje su likvidirali srpski ekstremisti, o čemu svjedoče dokumenti "Republike Srpske Krajine", dakle izvori srpske provenijencije.¹⁵ Dakako, svako nedjelo i nasilni čin treba osuditi, pa tako i spomenuto rušenje kuće tog krajinskog dužnosnika, ali priča o navedenom slučaju bila bi potpunija da se iz razgovora moglo saznati kako je spomenuta osoba dužnosnik RSK postao u listopadu 1991, a da mu je kuća srušena u ožujku 1992.

Većina građana bi i nakon detaljnijeg uvida u njegov životopis osudila čin rušenja njegove kuće, ali bi istodobno saznala da je on intenzivno radio protiv teritorijalne cjelovitosti hrvatske države te da je kao dužnosnik "Republike Srpske Krajine" pokušao prikriti zločin. I iz ovoga primjera može se zaključiti da je novinar prešutio jedno vrlo važno pitanje. Kao što je na institucijama pravne države da zašтите imovinu svih svojih građana i kazne počinitelje nedjela, na novinarima i ostalim stvarateljima memoarskog gradiva je da profesionalno rade svoj posao, odnosno da stručno, cjelovito i objektivno govore o nekom događaju ili procesu,

---

¹⁵ HR HMDCDR 2. Paradržavne i paravojne postrojbe na okupiranom teritoriju RH, kut. 435. Vidi: *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.–1995. Dokumenti knjiga 6, Dokumenti pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj*. Dok. 150, str. 322-323. Spomenuti broj ubijenih pokazao se preveličan, no, ostaje činjenica da je intervjuirana osoba kao dužnosnik "Republike Srpske Krajine" pokušala prikriti zločin.

kao i o njihovim sudionicima. I spomenuti primjer pokazuje da se memoarsko gradivo može prihvatiti kao objektivan izvor, samo ako se prethodno provjeri kroz dostupne službene pisane izvore o zadanim temama, kao i kroz razgovore o tome s drugim sudionicima.

Zaključak

Memoarsko gradivo iznimno je važno za utvrđivanje činjenica o pojedinim povijesnim događajima ili procesima. Iako se smatra sekundarnim gradivom, zapisi i izjave neposrednih sudionika događaja mogu znatno pomoći da se razumije određeni povijesni događaj ili proces. Dakako, zbog subjektivnosti izlagača memoarsko gradivo treba pažljivo koristiti. Njegova vjerodostojnost ovisi o tome koliko se njegov sadržaj može potvrditi u nedvojbenom tumačenju događaja o kojima govori i o tome koliko ga potvrđuju službeni dokumenti i ostali sudionici toga događaja. No, stvaranje memoarskog gradiva iznimno je spor proces, koji zbog načela stručnosti, u današnjim uvjetima rada arhivskih i znanstvenih ustanova, uglavnom nije moguće provoditi s većim brojem ljudi. U situaciji kad masovnost podrazumijeva manju stručnost, a potreba za što većom količinom memoarskog gradiva upravo tjera na masovnost, te kad se sumnja u objektivnost memoarskog gradiva čini opravdanom, a nužnost njegova prikupljanja i uporabe nije dvojbeno, treba znati pronaći kompromisno rješenje za izlazak iz takvoga "začaranog kruga".

Preduvjet za objektivnost memoarskog gradiva je etičnost i stručnost osoba koje sudjeluju u stvaranju memoarskog gradiva - dakle ispitivača i ispitanika. To podrazumijeva profesionalnost, nepristranost ispitivača i znanje o problematici o kojoj se razgovara te usporedba sa što većim brojem pisanih izvora ili usmenih iskaza. Brojnost izvornih pisanih dokumenata i usmenih svjedočenja većeg broja sudionika nekog događaja, povećavaju vjerojatnost da će on biti objektivno prikazan.

Prilog

U izvore za povijest Domovinskoga rata ubraja se i memoarsko gradivo što su ga važni dužnosnici, sudionici događaja i procesa iz nedavne hrvatske prošlosti predstavili javnosti u svojim knjigama. Dakako, i to je gradivo neophodno usporediti s postojećim službenim dokumentima i pričama ostalih sudionika događaja o kojima se govori. Ovdje navodimo neke od tih knjiga.

a) Knjige hrvatskih dužnosnika

Bobetko, Janko, *Sve moje bitke*, Zagreb 1996.

Degoricija, Slavko, *Nije bilo uzalud*, Zagreb 2008.

Gračić, Mate, *Vanjski poslovi iza kulisa politike*, Zagreb 2005.

Gregurić, Franjo, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske 1991-1992*, Zagreb 1998.

Jelić, Ivo, *Čovjek i rat*, Split 2005.

Kačić Hrvoje, *U službi domovine*, Zagreb 2006.

Mesić, Stipe, *Kako smo srušili Jugoslaviju*, Zagreb 1992.

Mirković, Alenka, *91,6 MHZ glasom protiv topova*, Zagreb 1997.

Njavro, Juraj, *Glava dolje - ruke na leđa*, Zagreb 1992.

Nobil, Mario, *Hrvatski feniks. Diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990-1997*, Zagreb 2000.

Rudolf, Davorin, *Rat koji nismo htjeli*, Zagreb 1999.

Stipčić, Rudi, *Napokon smo krenuli.....*, Zagreb 1996.

Šarinić, Hrvoje, *Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem. Između rata i diplomacije 1993-1995 (1998)*, Zagreb 1999.

Špegelj, Martin, *Sjećanja vojnika*, Zagreb 2001.

Vuković, Milan, *Desetljeće koje se pamti*, Zagreb 2003.

b) Knjige međunarodnih dužnosnika:

Bildt, Carl, *Zadatak mir*, Beograd 1999.

Genscher, Hans-Dietrich, *Sjećanja*, Zagreb 1999.

Holbrooke, Richard, *Završiti rat*, Sarajevo 1998.

Janša, Janez, *Pomaci: Nastajanje i obrana slovenske države 1988-1992*, Zagreb 1993.

Mock, Alois, *Dossier Balkan i Hrvatska*, Zagreb 1998.

Owen, David, *Balkanska odiseja*, Zagreb 1998.

Scheffers, Joop, *Veleposlanik u Zagrebu 1994- 1998*, Zagreb 2000.

Zimmermann, Warren, *Izvori jedne katastrofe*, Zagreb 1997.

c) Knjige srpskih dužnosnika i zapovjednika JNA:

Među memoarskim gradivom o raspadu SFRJ i o ratu u bivšoj Jugoslaviji, koje su ostavili važni dužnosnici na srpskoj strani, svojom izravnošću i zanimljivošću posebno mjesto pripada dnevniku srbijanskog predstavnika u kolektivnom Predsjedništvu SFRJ Borisava Jovića, *Poslednji dani SFRJ: Izvodi iz dnevnika* (drugo izdanje, Beograd 1996) i knjizi "ministra obrane" bivše Jugoslavije generala Veljka Kadijevića, *Moje viđenje raspada - vojska bez države* (Beograd 1993). Podaci koje oni donose iznimno su važni za razumijevanje početaka i tijeka, te načina suradnje između srbijanskoga vodstva i vodstva JNA u pripremi i provedbi agresije na Republiku Hrvatsku. Zbog moguće subjektivnosti koja znanstvenike tjera na oprez prema sadržaju svakog memoarskog gradiva, treba reći da vjerodostojnost njihovih zapisa dobrim dijelom potvrđuju događaji kojih smo bili svjedoci, kao i dostupni dokumenti.

Uz spomenuto, postoji i memoarsko gradivo srpskih dužnosnika, koje govori o ciljevima svesrpske politike iz 90-ih godina 20. stoljeća, kao i o uspostavi i padu "Republike Srpske Krajine" i njezinim značajkama:

Bulatović, Momir, *Pravila ćutanja*, Beograd 2004.

Jovanović, Nebojša, *Idemo na Zagreb*, Zagreb 2003.

Jović, Borisav, *Poslednji dani SFRJ*, Beograd 1996.

Kadijević, Veljko, *Moje viđenje raspada*, Beograd 1993.

Kolšek, Konrad, *1991. prvi pucnji u SFRJ*, Beograd 2005.

Koprivica, Veseljko, *Operacija Dubrovnik - sve je bilo meta*, Zagreb 2004.

Mamula, Branko, *Slučaj Jugoslavija*, Podgorica 2000.

Sekulić, Milisav, *Knin je pao u Beogradu*, Bad Vilbel 2001.

Vrcelj, Marko, *Rat za srpsku krajinu*, Beograd 2002.

Summary

PROBLEM OF COLLECTING ORAL RECORDS USING CROATIAN WAR FOR INDEPENDENCE AS A SAMPLE - PROFESSION AND ETHICS AS PREREQUISITES OF ITS OBJECTIVE INTERPRETATION

Taking as sample oral records from the Croatian War for Independence, oral history is recognized as an important source for the reconstruction of historical events and processes. Oral records, using testimonies of the War participants, may supplement other existing records, helping that information on that part of Croatian history becomes more complete. Based on the subjective prospective of the speakers, oral records may suffer from the lack of objective opinions and conclusions. Comparison with other documents and relevant oral sources is thereafter necessary. Prerequisites of the objectivity of oral records to be used as historical sources, but also for their presentation in public media, are expertise and ethics of the persons involved in their creation (primarily interviewers, but also interviewed). Professionalism is obligatory, implying impartiality of the interviewers, knowledge on the issues being talked about, complemented by comparison with larger number of written sources and other oral testimonies.

Key words: *oral history, oral records, Croatian War for Independence, public media*

Translated by Rajka Bućin